

УДК 336.22

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.26>

Сірко Р.Б.

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри юриспруденції
Чернівецького інституту Міжнародного гуманітарного Університету***ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ
ДОГОВОРІВ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ**

Постановка проблеми. Для України з її розвинутою транспортною системою транспортні договори та їх правове регулювання має особливе значення, про що свідчить чинне транспортне законодавство та велика кількість спорів між транспортними організаціями та клієнтурою, що пов'язані з договорами перевезення.

У цивільно-правовій доктрині України застосовуються поняття «транспортні договори», під якими розуміються цивільно-правові договори, як правило, за участю транспортних організацій. Цим поняттям охоплюються різні типи договірних зобов'язань (перевезення, транспортна експедиція, буксирування, оренда (фрахтування на час) транспортних засобів тощо), при цьому головним серед цих договорів прийнято вважати договір перевезення (пасажирів та/або вантажу). Іншим договорам приділяється допоміжна роль, значення яких полягає в забезпеченні й обслуговуванні центрального договору перевезення вантажу, пасажирів або багажу різними видами транспорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких науковців, як С.С. Алексєєв, А.Г. Биков, Г.С. Гуревич, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, В.А. Єгізаров, А.Д. Кейлін, Н.С. Ковалевська, В.В. Луць, О.Л. Маковський, Я.І. Рапопорт, А.М. Рубін, Г.П. Савічев, О.М. Садіков, Є.О. Харитонов, М.Є. Ходунов, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич та інших.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз положень законодавства України з метою здійснення загальної класифікації видів до-

говорів здійснення перевезень залізничним транспортом.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до ст. 908 ЦК України [4] загальні умови перевезення визначаються ЦК України, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них. Слід зазначити, що деякі спеціальні акти були прийняті ще в умовах системи з планово-адміністративного регулювання економікою й на сьогоднішній день у значній своїй частині застаріли. Тому зазначені нормативні акти застосовуються, якщо вони не суперечать положенням ЦК України.

Норми про договір перевезення, що міститься у главі 64 ЦК України [4], носять абстрактний характер, що проявляє себе в ряді договорів, які спрямовані на регулювання різних відносин, пов'язаних з перевезенням залізничним транспортом. Внаслідок цього слід погодитися з існуючою в літературі позицією щодо визначення системи договорів, що: «опосередковують перевезення пасажирів (ст. 910 ЦК України), вантажів (ст. 909 ЦК), в яку також входять й інші договори, передбачені ЦК України: договір чартеру (фрахтування) – ст. 912; угоди між організаціями різних видів транспорту, що регламентують взаємини транспортних організацій під час перевезення вантажів, пасажирів і багажу в прямому змішаному сполученні – ст. 913; договір перевезення транспортом загального користування – ст. 915; довгостроковий договір про організації перевезень – ст. 914» [4].

Зазначені договори стосуються перевезення пасажирів і вантажів, оскільки вони спрямовані

на регулювання правовідносин, що виникають між учасниками процесу перевезення, тому такі правовідносини за своєю правовою природою є цивільно-правовими (зобов'язальними), які впливають з відповідних договорів.

Тому в сучасних умовах, як правильно визначається в літературі [12, С. 200], йдеться саме про систему договорів, що опосередковують перевезення залізничним транспортом.

У цю систему входять наступні договори:

1) договір з надання послуг із здійснення перевезення вантажів;

2) договір з надання послуг із здійснення перевезення пасажирів;

3) договори про організацію перевезення вантажів (довгострокові договори);

4) договори про організацію роботи із забезпечення перевезень вантажів (вузлові угоди, договори на централізоване завезення (вивіз) вантажів й ін.) тощо [14].

Оскільки вищевказані види договорів регулюють правовідносини з перевезення залізничним транспортом між учасниками перевізного процесу (між перевізником та вантажовідправником; між перевізником та пасажієм), вони мають пряме відношення до здійснення перевезень.

Таким чином, правове регулювання відносин між організацією залізничного транспорту та її клієнтурою практично перетворюється в регулювання самої транспортної діяльності, а договори перевезення залізничним транспортом в особливі самостійні види договорів цивільного права.

Задоволення багаточисельних потреб у перевезеннях залізничним транспортом вимагає певних організаційних передумов, які здійснюватимуться шляхом планування перевезень залізничним транспортом. Перспективне та поточне планування перевезень необхідно для забезпечення виконання зобов'язань за договором перевезення, що передбачається Правилами планування перевезення вантажів [7] та іншими нормативно-правовими актами.

Визначаючи характеристику договорів перевезення залізничним транспортом з метою

з'ясування сутності визначених правовідносин з перевезення залізничним транспортом, можна звернути увагу на те, що договір перевезення залізничним транспортом є: 1) оплатним, так-як відправник зобов'язується внести встановлену плату за здійснення перевезення; 2) двостороннім, так-як сторони договору перевезення залізничним транспортом наділяються взаємними правами та обов'язками; 3) реальним, так-як договір з перевезення залізничним транспортом вважається укладеним з моменту надання для перевезення вантаж, багаж, багажовантаж, пасажіра та пошту, транспортній організації. Саме цим, договір із здійснення перевезення залізничним транспортом відрізняється від інших договорів, зокрема організації перевезень (організаційні договори є консенсуальними, так-як вважаються укладеними з моменту надання угоди сторін належної (письмової) форми, без зазначення певного виду перевезення).

Щодо визначення предмету договору перевезення залізничним транспортом, то ним є надання послуг з доставлення ввірених матеріальних цінностей або пасажіра перевізнику, який зобов'язується перевезти їх з пункту відправлення до пункту доставки або висадки. Зазначені послуги перевезення включають у себе як транспортування (збереження та видачу ввірених матеріальних цінностей (багаж, вантаж, вантажобагаж, пошту) отримувачу, так і завантаження і вивантаження. Разом з цим, послуги перевезення залізничним транспортом включають у себе й безпеку пасажірів їх посадку і висадку. Зазначене не змінює мету договорів перевезення залізничним транспортом, при цьому виконання визначених дій є умовою належного виконання обов'язків за договором перевезення залізничним транспортом перевізниками, тобто транспортними організаціями.

Строком у зобов'язаннях перевезення залізничним транспортом вважається проміжок часу, протягом якого ввірений перевізнику вантаж, багаж, пошта та пасажір повинні бути доставлені до пункту призначення. Тоб-

то, транспортна організація (перевізник) зобов'язана доставити ввірені матеріальні цінності та пасажирів до пункту призначення в установленій договором строк, при умові, що іншого строку не встановлено нормативно-правовими актами і правилами, а в разі відсутності встановлених строків – у розумний строк (ст. 938 ЦК України) [4].

Договір перевезення залізничним транспортом укладається між двома особами – відправником (вантажовідправником, багажовідправником, пасажиром, пошто відправником) та перевізником (залізницею).

Відповідно до ст. 909 ЦК України [4] договір перевезення укладається в письмовій формі, з оформленням відповідних документів встановленої форми, що здійснюється відповідно до норм спеціального законодавства, і передбачає складання комплексу перевізних документів з урахуванням виду транспорту, яким здійснюється перевезення.

Права та обов'язки сторін, що виникають з перевезення залізничним транспортом, які в своїй сукупності складають юридичний зміст даного договору як зобов'язального правовідношення.

Таким чином, після проведеного аналізу правовідносин, що виникають з перевезення залізничним транспортом, можна дійти висновку, що вони, як правило, виникають на підставі укладеного договору перевезення залізничним транспортом.

Європейське транспортне право грає надзвичайно важливу роль для вдосконалення Українського транспортного законодавства та встановленню відносин щодо транспортних перевезень. Договірні відносини Української держави з країнами – членами ЄС у транспортній сфері, вимагають адаптації законодавства України до міжнародно-правових актів, які регламентують діяльність у сфері транспортних перевезень, зокрема перевезень пасажирів, вантажу, пошти і багажу залізничним транспортом.

У зарубіжній доктрині країн ЄС, транспортні перевезення сприймаються як сфера

сервісу, тобто діяльність щодо надання послуг по перевезенню вантажів та пасажирів транспортом, в тому числі залізничним транспортом. Крім того, транспорт, за сприйняттям країн ЄС, також виступає засобом пересування, що належить фізичним або юридичним особам на праві власності.

Таким чином, транспорт, як різновид сервісу підпадає під дію принципів спільного ринку ЄС, що гарантують свободу діяльності фізичним і юридичним особам на всій території Євросоюзу. При цьому ЄС у сфері транспортної інтеграції визначає загальні правила міждержавних транспортних перевезень, формує умови надання транспортних послуг перевізникам-нерезидентам в країнах ЄС, визначає заходи транспортної безпеки, а також визначає ліцензійний порядок надання транспортних послуг. Вказане і є основою транспортної політики країн ЄС.

Регулювання транспортної політики в ЄС здійснюється договором про функціонування ЄС. У цьому договорі скасовується будь-яка дискримінація щодо порядку транспортних перевезень та встановлення єдиних тарифів на перевезення територією Євросоюзу (п. 1 ст. 95), звертається особлива увага на ефективність перевезень, дотримання порядку перевезень великих вантажів, на профілактику та зменшення транспортної аварійності, належне забезпечення розгалуженої системи транспортних шляхів, зокрема залізничних сполучень та зменшення шкідливого впливу на зовнішнє середовище (Директива 99/94/ЄС).

Транспортна політика ЄС як і транспортна політика України на шляху до євроінтеграції, базується на принципах гармонізації й лібералізації. За допомогою встановлення єдиних правил діяльності у сфері залізничних перевезень, вносяться відповідні зміни щодо вдосконалення транспортного законодавства країн ЄС та України.

Створення єдиного економічного простору на території країн ЄС передбачає наявність «єдиного» ринку транспортних послуг. Після підписання та вступу у силу єдиного

європейського акту, розвиток транспортної політики та лібералізація транспорту проходять більш інтенсивніше. Так, в червні 2001 року під час засідання європейської ради ЄС у Гетеборзі, була прийнята до врахування та реалізації європейська транспортна політика – «Біла книга».

В подальшому, Європейська Комісія внесла зміни до європейської транспортної політики та зробила акцентовану увагу на загальні для всіх країн ЄС підходи і спільний діалог з проблем транспорту та вирішення цих проблем шляхом розвитку галузі, про створили план розвитку, був розрахований на виконання до 2020 року. При цьому, Європейська Комісія вперше поставила потреби споживачів у центр своєї стратегії.

В Україні організація перевезень залізничним транспортом встановлюється «Порядком обслуговування громадян залізничним транспортом» [8], а умови цих перевезень – «Правилами перевезень пасажирів» [9]. Наказом Міністерства інфраструктури України від 14.10.2014 року № 513 були затверджені окремі зміни до деяких нормативно-правових актів Міністерства транспорту України [10], зокрема до наказу Міністерства транспорту України від 21.11.2000 № 644, яким були затверджені окремі розділи Правил перевезення вантажів, які суворо регламентують ці дії, порядок їх здійснення і наслідки [11].

Таким чином, виконання договору перевезення залізничним транспортом – це регламентований законодавством порядок і процес вчинення учасниками вказаного договору послідовних та необхідних дій, які були обумовлені у договорі перевезення або транспортній накладній. Згідно з визначенням перевізник не зможе виконати свій обов'язок, що полягає у перевезенні вантажу, якщо відправник вантажу не надасть вантаж для перевезення у визначений строк, передбачений у договорі, а одержувач вантажу, у свою чергу, не зможе його одержати, якщо перевізник не поінформує його про прибуття вантажу. Тому, для відносин договору перевезення вантажу має

велике значення вимога його належного виконання.

За договором перевезення залізничним транспортом пасажирів одна сторона (перевізник) приймає на себе зобов'язання щодо перевезення іншої сторони (пасажира) до місця призначення, а в разі наявності багажу, доставити й його до пункту призначення, де зобов'язаний видати його особі, яка має право його одержати. При цьому особа відправник та/або пасажир зобов'язуються сплатити встановлену плату за перевезення та проїзд [12, С. 200]. Договір перевезення залізничним транспортом посвідчується квитком, багажною квитанцією, які надаються пасажиру, та транспортною накладною для перевезення вантажів.

Загальні основи господарської діяльності транспортних організацій визначені у положеннях ст. 6 Закону України «Про транспорт». Так, залізничні, автомобільні, авіаційні та морські і річкові транспортні організації, а також порти, авіапорти і дорожні підприємства, у відповідності до положень статутів здійснюють експлуатацію та ремонт шляхів, перевезення вантажів, багажу, вантажобагажу, пасажирів [2].

Транспортні організації та підприємства здійснюють свою діяльність з перевезення та надання послуг на підставі відповідних договорів та контрактів з державою з одночасним урахуванням економічної ефективності перевізних можливостей транспорту. Економічні відносини підприємств транспорту, пов'язані із здійсненням перевезень, ґрунтуються на принципах взаємовигоди та рівної відповідальності [13, С. 214-218].

Договори здійснення транспортних перевезень можна поділити на основні та допоміжні. До основних договорів здійснення перевезень транспортними засобами відносять сферу взаємовідносин транспортних організацій та користувачів. До допоміжних договорів здійснення перевезень транспортними засобами відносять організацію процесу перевезень.

Здійснення перевезень можна класифікувати за видами транспортних засобів, у від-

повідності до чого до таких перевезень слід віднести: 1) перевезення на залізничному транспорті; 2) перевезення на повітряному транспорті; 3) перевезення наземними транспортними засобами (автомобілями); 4) перевезення морським та річковим транспортом.

Разом з тим, здійснення перевезень транспортними засобами з урахуванням територіальної сфери діяльності транспортних організацій можна поділити на: перевезення місцевого сполучення; перевезення у прямому сполученні (мається на увазі здійснення перевезень одним видом транспортних засобів однак різними транспортними підприємствами); перевезення у змішаному сполученні (тобто здійснення перевезень різними видами транспортних засобів);

Загальні норми та положення договорів здійснення перевезень транспортними засобами визначені у ЦК України (статті 908 – 928) [4], ГК України (статті 306 – 315) [5]. В свою чергу, умови здійснення перевезень та відповідальність учасників перевезень нормативно регулюються статутами, правилами і кодексами, прийнятими у встановленому порядку. Зокрема, щодо здійснення перевезень залізничним транспортом, то відносини у цій галузі регулюються Законом України «Про залізничний транспорт», СЗ України [6] та іншими нормативними актами, які регулюють діяльність залізниці України, та відповідно до яких здійснюється розробка і затвердження відповідних правил перевезень на залізничному транспорті.

АНОТАЦІЯ

Для України з її розвинутою транспортною системою транспортні договори та їх правове регулювання має особливе значення, про що свідчить чинне транспортне законодавство та велика кількість спорів між транспортними організаціям та клієнтурою, що пов'язані з договорами перевезення.

У цивільно-правовій доктрині України застосовуються поняття «транспортні договори», під якими розуміються цивільно-правові договори, як правило, за участю транспортних організацій. Цим поняттям охоплюються різні типи договірних зобов'язань (перевезення, транспортна експедиція, буксирування, оренда (фрахтування на час) транспортних засобів тощо), при цьому головним серед цих договорів прийнято вважати договір перевезення (пасажиру та/або вантажу). Іншим договорам приділяється допоміжна роль, значення яких полягає в забезпеченні й обслуговуванні центрального договору перевезення вантажу, пасажирів або багажу різними видами транспорту.

В літературі існує позицією щодо визначення системи договорів, що: «опосередковують перевезення пасажирів, вантажів, в яку також входять й інші договори, передбачені ЦК України: договір чартеру (фрахтування); угоди між організаціями різних видів транспорту, що регламентують взаємини транспортних організацій під час перевезення вантажів, пасажирів і багажу в прямому змішаному сполученні; договір перевезення транспортом загального користування; довгостроковий договір про організації перевезень.».

Таким чином, виконання договору перевезення залізничним транспортом – це регламентований законодавством порядок і процес вчинення учасниками вказаного договору послідовних та необхідних дій, які були обумовлені у договорі перевезення або транспортній накладній.

Ключові слова: перевезення, залізничний транспорт, реформування, відносини з перевезення залізничним транспортом, статут залізниці, договір перевезення залізничним транспортом, зобов'язання, залізниця, транспорт.

Sirko R.B. Regarding certain issues of determining the types of contracts of carriage by rail – Article.

For Ukraine with its developed transport system, transport contracts and their legal regulation are of particular importance, as evidenced by the current transport legislation and the large number of disputes between transport organizations and customers related to transportation contracts.

In the civil law doctrine of Ukraine, the concept of “transport contracts” is used, which means civil contracts, usually with the participation of transport organizations. This concept covers various types of contractual obligations (transportation, freight forwarding, towing, rental (temporary chartering) of vehicles, etc.), and the main among these contracts is considered to be a contract of carriage (passenger and / or cargo). Other contracts are given an ancillary role, the importance of which is to provide and maintain a central contract for the carriage of goods, passengers or luggage by various modes of transport.

In the literature there is a position on the definition of a system of contracts that: “mediate the carriage of passengers, goods, which also includes other contracts provided by the Central Committee of Ukraine: charter agreement (chartering); agreements between organizations of different modes of transport, regulating the relationship of transport organizations during the carriage of goods, passengers and luggage in a direct mixed service; contract of transportation by public transport; long-term contract on the organization of transportation. “.

Thus, the performance of the contract of carriage by rail is a procedure regulated by law and the process of committing by the parties to the contract consistent and necessary actions that were stipulated in the contract of carriage or consignment note.

Key words: transportation, rail transport, reform, relations with rail transport, charter of the railroad, contract of carriage by rail, obligations, rail, transport.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. // Відомості Верховної Ради. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 року із змінами внесеними Законом від 21.12.2000 р. // Відомості Верховної Ради, - 2001, № 9, Ст. 68.
3. Про залізничний транспорт: Закон України від 04.07.1996 р. № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.05.2021 р).
4. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 40-44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 16.01.2021 р).
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Голос України. - 2003. - № 49-50
6. Статут залізниць України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 р. № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF> (дата звернення: 18.01.2021 р).
7. Правила планування перевезень вантажів затвердженні наказом Міністерства транспорту України від 09.12.2002 р. N 873, Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29.12.2002 р. за N 1030/7318 із змінами і доповненнями внесеними наказом Міністерства транспорту України від 01.12.2008 № 1454.
8. Порядок обслуговування громадян залізничним транспортом: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1997 № 252 // Офіційний вісник України. – 1997. - № 12.
9. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України: Наказ Мінтрансу України від 28.07.1998 № 297 // Офіційний вісник України. – 1998. - № 40.
10. Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства транспорту України. Наказ Міністерства інфраструктури України «» від 14.10.2014 № 513 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0861-00#Text> (дата звернення 15.04.2021)

11. Про затвердження окремих розділів Правил перевезення вантажів. Наказ Міністерства транспорту України від 21.11.2000 року № 644 у редакції від 28.11.2014 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0861-00#Text> (дата звернення 15.04.2021).
12. Булгакова І.В., Клепкова О.В. Транспортне право України: Академічний курс. Підручник. – К.: Видавничий дім „Ін Юре”. – 2005. – 535 с.
13. Колянковська Т.О. Деякі питання дослідження договору перевезення вантажів в прямому змішаному сполученні // *Актуальні проблеми держави і права*. Зб. наук. праць. – Одеса : Юрид. літ., 2006. – Вип. 28. – С. 214-218.
14. Правове регулювання перевезень в Україні : навчальний посібник / [Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, О. І. Сафончик та ін.]; за ред. Є. О. Харитонова. — Харків : Одісей, 2006. – 560 с.